

ПРЕДРАГ ПИПЕР

О УЛОЗИ НАЦИОНАЛНЕ АКАДЕМИЈЕ У ОБЛИКОВАЊУ КУЛТУРНЕ И ЈЕЗИЧКЕ ПОЛИТИКЕ

1

Утврђивање улоге националне академије у обликовању културне и језичке политике имало би утолико више основа за успех, уколико би почело од одређивања кључних појмова и питања.

О националној академији говоримо као о водећој националној научној и уметничкој установи која делује у интересу развоја науке и културе народа који ју је основао, отворена за општељудске вредности и међународну сарадњу. Један од њених главних задатака јесте да предлаже, оцењује, иницира, подржава или критикује појаве у области идентитетске, културне и језичке политике, коју треба да воде одговарајуће државне институције.

Национална академија је онолико национална колико ради првенствено на корист своје националне културе и матичног језика, а што је скромнија њена делатност у тим областима, мање је основа да се назива националном. У том смислу национална академија има обавезу да се бави и стратешким идентитетским питањима, али и крупним актуелним питањима културне и језичке политике, при чему је њена улога да предлаже, оцењује, иницира, подржава или критикује појаве у области културне и језичке политике, које треба да воде одговарајуће државне институције.

Живимо у времену изразите друштвене хетерогености – пре свега, погледа на свет и система вредности, али и религијске, политичке, професионалне и др., која се настоји превладати глобалном идеолошком хомогеношћу, што није први такав покушај у историји. Али култура као национални код, као израз специфичних

и идентитетски битних културних вредности, представља не само предмет проучавања него и област мање или више прикривених сукобљавања интереса оних који желе да културу усмеравају у складу са својим циљевима, који често нису у њеном интересу. Постоји стална борба за управљање културном политиком као једном од главних области испољавања меке моћи, по Џозефу Нају¹, који је тај појам и створио. Култура свакако није политички стерилна, него је изразито контаминирана. Зато, бавећи се националном културном политиком, и језичком политиком као њеним битним делом, национална академија представља неизбежно важан чинилац на попришту сукобљених интереса утицајних страна.

Улога САНУ у културној политици у Србији у 21. веку може се исправно сагледати само ако се имају у виду те шире околности – покушаји културне глобализације као темељне измене односа према традицији; и распоућеност друштва с обзиром на однос према основним идентитетским питањима.

Језички империјализам² претходи културном, који иде за њим или са њим, и утире пут политичком, економском и сваком другом империјализму и колонијализму. Културна стратегија мањих народа мора имати механизам заштите од акултурације и асимилације, али мора имати и степен разумне отворености за друге културе, као и механизам селекције најбољег што се из других култура прихвата. У томе је улога националне академије од посебног значаја.

Један од главних циљева глобализације јесте промена система вредности и погледа на свет преовлађујућег и водећег дела неког друштва. Томе на путу стоје институције које су основане да би штитиле културну самосвојност народа и усмеравале развој друштва у складу са циљевима развоја који неће бити опречни најбољем у културној традицији.

САНУ мора рачунати са претпоставком да српски народ, сада или у дужем периоду, нема само пријатеље него и оне који би да га што више ослабе ради својих интереса, мада се представљају као пријатељи.

У глобалном свету социјалног дарвинизма, банократије и корпоративног капитализма, који се намеће, националне културе су, што је општепознато, сметња ширењу тржишта и стварању света национално искорењених потрошача с мање-више сличним системом вредности широм планете.

¹ Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York 2004.

² Robert Phillipson, *Linguistic Imperialism*, Oxford University Press, Oxford 1992; Eric Hobsbawm, „Are All Tongues Equal? Language, culture, and national identity”, *Living as Equals* / Ed. by Paul Barker, Oxford University Press, Oxford 1997, 85–98.

Национална академија треба да има стратешки јасно дефинисану културну политику коју сматра оптималном и остваривом. Као и у економији, неолибералистичко препуштање културе тржишној утакмици води успостављању културног и духовног колонијализма. Он се спроводи и вештачком хетерогенизацијом мање националне културе, тј. њеним дробљењем и уситњавањем путем фаворизовања свега локалног, такође вештачким мешањем елемената националне културе са глобалном супкултуром, као и вредносним дезоријентисањем становништва ради рушења система традиционалних вредности и укореењавања презривог односа према сопственој културној традицији, односно укидањем националног културног па и језичког самопоштовања.

Та организована „спонтаност” (тобоже – нека народ слуша, гледа, ради, говори, пише оно што воли и како воли, а ми ћемо му вешто сугерисати шта ће да воли) усмерава се ка естрадизацији културе и њеном замењивању супкултуром, некултуром, кич-културом и антикултуром, контракултуром, панк-културом, пинк-културом, треш-културом...³, обично увозном, што рађа најниже облике осећања и понашања, а у крајњем исходу опет води губитку националног самопоштовања (типа: „Такви смо ми, ништа не ваљамо”), што велики луткари иза сцене и желе, као и њихови предрадници на терену и агенти за утицање. Да ли, на пример, постоји стварна културна потреба у Србији за толиким бројем турских телевизијских серија, ко код нас креира такву културну политику меке исламизације Србије и Европе, с којим мотивима и за чији рачун? Зашто не бисмо подржали могућност увођења процента обавезне заступљености домаћих филмова, позоришних представа и музике, наших садржаја у образовном и научном програму на радију и телевизији, па и ћирилице у издавачкој делатности, а слична културна политика у неким земљама успешно постоји.

Генерације младих људи одрастају у Србији, а да годинама нису имали прилике да уживо погледају културно благо неких од водећих музеја у Србији, а национална библиотека била је необја-

³ У елитистичком схватању културе том речју се означавају само најквалитетнија дела људског ума и духа, а у ширем схватању све што човек ствара. Ако се пође од чињенице да културе нема без култа, као највиших вредности, којима треба тежити, и култивисања као неговања тих вредности и уздизања ка њима, онда широко схватање културе заправо сасвим релативизује суштину тога појма. Концепција културе усмерена на афирмисање најбољег у нацији и друштву може имати етичку и религиозну димензију као код академика Д. С. Лихачова, који каже: „Культура – это то, что в значительной степени оправдывает перед Богом существование народа и нации” (Дмитрий С. Лихачев, „Русская культура”, *День за днем*: <http://www.den-za-dnem.ru/page.php?article=215/28>. 9. 2016/).

шњиво и неопростиво дуго затворена. То, наравно, није случајно, него је то једно лице политике коју је неко водио у култури Србије иако то није културна политика која је била прокламована, него она која је реална.

Традиција се често исмева као нешто назадно, што нас тобоже враћа у тзв. мрачну прошлост, а скоро све ново препоручује се као пут у тзв. светлу будућност, те се тако обликује јавно мњење, уместо разумно критичког прихватања најбољег и из прошлости, без прецењивања или потцењивања наслеђа, и разумно критичког прихватања најбољег из тековина новијег времена. Секуларно вредновање културних достигнућа олако се замењује агресивним атеистичким или антитеистичким да би се одбацивањем духовних темеља националне културе утврдио пут акултурацији.

Поред креативне комплементарности култура, која би морала бити на првом месту, и те како је присутна и компетитивност, која има и облике ратова међу културама. Уосталом, Хантингтонов појам *сукоб цивилизација*⁴ одавно је добро познат, а он умногоме има и културну димензију.⁵

Националне академије то морају непрекидно имати у виду дефинишући свој однос према питањима из области језичке и културне политике. С друге стране, националне академије не могу, и не треба, и не смеју да буду као министарства у сенци него треба да су висококомпетентни део друштва, према чијем би мишљењу требало да се односе с пуном пажњом они у држави који носе основну одговорност за културну и језичку политику.

Амбиције националне академије у тој области не смеју бити изнад њене могућности. Она делује пре свега снагом своје стручности и научног ауторитета истражујући, предлагајући, организујући, координишући, објављујући, али, за разлику од државе, национална академија нема механизам спровођења и контроле урађеног, нити треба да има такве или било какве државне прерогативе. Културну и језичку политику треба да воде, пре свега, надлежна министарства у сарадњи са установама за културу и лингвистику, а ако министарства то не раде онако како би и колико би требало, расте улога па и та врста одговорности научних и културних установа, а посебно националне академије.

⁴ Семјуел П. Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање свейског јорейка*, прев. Бранимир Глигорић, 2. изд., ЦИД – „Романов”, Подгорица – Бања Лука 2000.

⁵ То, наравно, не значи да сусрет цивилизација увек мора да прерасте у сукоб, в. Славенко Терзић (ур.), *Сусрет или сукоб цивилизација на Балкану*, Међународни научни скуп, 10–12. децембар 1997, Историјски институт САНУ, Београд 1998.

Сведоци смо комплексне планетарне кризе, која је и духовна, и морална, и економска, и политичка, и војна, али и криза културних вредности, аксиолошког релативизма и моралног нихилизма.

Кризна времена се одликују нестабилношћу, а превладавају се успостављањем еластичне стабилности. Она се постиже или већим ангажовањем државе у вођењу конструктивне културне политике, или/и јачим ангажовањем културних установа и стручњака, као и мобилисањем духовних снага народа.

Национална култура по дефиницији тражи да се неко о њој брине, да је негује, штити, обогађује, усмерава у складу са вредностима које се цене у том друштву и са општељудским вредностима, а да се истовремено обезбеђује и неопходни степен спонтаности њеног развоја.

Неолиберални концепт културне политике по којем се (скоро) све препушта привидној спонтаности заправо представља мање или више прикривено управљање културном политиком коју координисано воде недржавне политичке организације и утицајни појединци, а када се нешто ради прикривено, поставља се питање за кога и с којим циљем се тако ради.

Један од главних циљева културне политике мора бити заштита националног идентитета као свести о континуитету темељних вредности народа и његове културе па и језика, и заштита националног интегритета као националног јединства у простору и друштву. На тој основи се одржава и *идентитет језика* (у односу на друге језике) и *језички идентитет* појединца (као припадност одређеном језичком колективу).

Питањима кризе темељних вредности била је посвећена овогодишња 5. међународна париска „Берђајевска конференција” на тему „Вредности наспрам глобализације: криза европске цивилизације и вектори њеног препорода” (20–21. X 2016), по замисли Института за друштвено-економске и политичке студије (ISEPR Foundation), на којој су доминирали гласови филозофа, социолога и политиколога у заштиту „културног кода” Европе, а против уништавања традиционалних европских вредности и деформисања европског културног и духовног наслеђа, а посебно против идеја десуверенизације путем јачања наднационалних и транснационалних институција, путем десоцијализације – разградњом средње класе, која је чинила и још чини неку врсту моралне већине; и путем дехуманизације (путем трансхуманизма и постхуманизма) – као радикалне промене ранијих схватања о структури личности, о односима међу половима и о границама унутар личности, које

почињу да се суштински мењају под утицајем актуелних биотехнолошких и сродних експеримената, што све доводи у питање темеље европских вредности у савременој Европи (уосталом, за реч 2016. године изабрана је *йосй-исйина*). Актуелна вредносна криза европске цивилизације отвара питање о перспективама њеног опстанка, као и о нужности и облицима враћања духовним изворима на којима је она настајала и вековима се развијала.

Улога установа науке и културе расте у временима општег посрнућа и угрожености идентитетских вредности. То се не односи само на образовну страну културе, него још више на њену васпитну страну, на развијање и учвршћивање система етичких вредности отпорних према наметању првенства материјалних вредности. Без тога се не може замислити пуновредно људско биће нити нормално друштво.

Питање патриотизма је питање морала. Корисно је сетити се речи Јована Цвијића: „Патриотска осећања спадају у најбоља и најпоноснија осећања која човек може имати.” Осећање патриотизма данас се често маргинализује, а афирмише се морал, у којем је позитивно оно што не љути тренутне владаре света, иако је он умногоме супротан хришћанским и општечовечанским принципима (не убиј, не лажи, не кради итд.). Другим речима, актуелна доминантна идеологија је све отвореније и све експлицитније антихришћанска и то се мора имати у виду када јој се стаје на пут. У тенденцији маргинализовања религије и јачања квазирелигиозног односа према науци и политичкој идеологији одвија се и систематско дехристијанизовање европске цивилизације, чиме се подсецају највиталнији корени њеног идентитета.

3

Стратегија доприноса САНУ развоју културе у Србији, у оном делу те стратегије који би се односио на језик као запис културе, по природи ствари, требало би да буде усмерена, пре свега, на идентитетску политику у области језика, која афирмише све добре тековине културног наслеђа, тачно идентификује проблеме и налази решења која воде оптималном неговању и афирмацији српског језика, као и језика других народа у Србији.⁶ У изради Стратегије корисно је имати у виду искуства других европских земаља, посебно словенских.

⁶ В. опширније: Предраг Пипер, „О стратегији језичке политике у Републици Србији”, *Зборник радова Института за српски језик САНУ: Српски језик и актуелна питања језичке политике*, 3, Институт за српски језик САНУ, Београд 2014, 117–131.

Таква стратегија требало би да обухвати: доследно спровођење јасно разграничене службене употребе језика и писма од јавне употребе језика и писма;⁷ сталну сарадњу са органима Народне скупштине у чијој је надлежности израда законских предлога како би се разрадили и стално побољшавали они делови језичког законодавства који се односе на заштиту српског језика и српске ћирилице као службеног језика и писма у Србији; снажну и јасну подршку капиталним лексикографским пројектима САНУ, Матице српске и Завода за уџбенике (Речник САНУ, дијалектолошка лексикографија и израда дијалектолошког атласа српског језика, вишетомни етимолошки речник српског језика, једнотомни етимолошки речник српског језика, историјски речници српског језика и др.), а подршка дијалектолошким и етнолингвистичким истраживањима српског језика мора бити хитна јер српски говори и села убрзано нестају; подршку објављивању нових издања српског правописа, правописног речника српског језика и нормативне граматике српског језика, посебно њиховом објављивању у дигиталном облику; подршку научним пројектима у Србији који имају за предмет српски језик, и да подстиче или чак обавезује истраживаче да резултати тих истраживања буду објављени као крупне заједничке монографије, речници, атласи или зборници радова; подстицаје надлежних министарстава да подрже Одбор за стандардизацију српског језика (чији су оснивачи САНУ, ЦАНУ, АНУРС, Матица српска, СКЗ и све катедре и институти за српски језик на српском језичком простору); подстицаје даљем раду на електронском корпусу српског језика и другим истраживањима у области српске корпусне лингвистике; настојања да се број часова наставе матерњег језика доведе бар на ниво који представља просек у земљама Европске уније (сада се у Србији матерњи језик учи знатно мање) и да се обезбеди таква контрола реализације наставе која би спречила да се уместо наставе српског језика више предаје

⁷ Службена употреба језика и писма обухвата све облике комуникације између појединих државних органа и све облике комуникације државних органа и служби са јавношћу, правним и приватним лицима (државна управа, јавни сервис, образовни систем, правосудни систем, војска, полиција итд.), као и све облике званичне идентификације установа и појединаца (регистровани називи установа, компанија, угоститељских објеката, приватних фирми...; личне исправе), што не искључује да се поред званичног назива на службеном језику и писму исти назив испише (мањим словима) на било ком другом језику и писму ако је реч о комерцијалном правном лицу (нпр. угоститељски објекат, занатска радња и сл.). Јавна употреба језика и писма обухвата све друге случајеве употребе језика и писма, у којима пошиљалац није држава нити неки њен орган или служба, а порука није регистровани назив нити званична лична идентификација, нпр. издања приватних издавача, рекламе, титлови на филмовима приватних телевизијских станица, кинематографских кућа и сл.

књижевност) и да се у наставним програмима и њиховој реализацији више пажње посвети култури усменог и писменог изражавања, учествовања у дијалогу, култури читања и креативног писања итд.; подстицајне мере за афирмисање српског језика и српске ћирилице у јавној употреби, нпр. смањивање пореза за објављивање периодике на националном језику и писму, подстицање приватних издавача да објављују литературу на ћирилици итд.; залагање за што прецизније разрађен систем мера за подстицање превођења капиталних дела из лепе књижевности објављених у Србији. Услов да држава финансијски подржи објављивање превода на српском језику морао би бити да превод буде објављен на ћирилици;⁸ залагање за мере које би омогућиле да на телевизијском јавном сервису натполовични проценат филмова буде на српском језику (изнад 50%), и за мере које би у истом смеру подстицале медије приватних власника, мере које би омогућиле да у биоскопима одређени проценат филмова мора бити на српском језику, као и мере које би у истом смеру подстицале медије приватних власника (сличне мере се у неким земљама успешно примењују); доношење предлога мера заштите српског језика и писма од могућих покушаја (каких повремено има) да се српски језички споменици или српски говори прогласе споменицима или говорима других народа;⁹ утврђивање система мера који би дао српској дијаспори што боље могућности да уче српски језик, књижевност и културу и да се у њима што боље усавршавају (у Србији и у иностранству); увођење мера језичке политике Републике Србије на Косову и Метохији, пре свега у вези са статусом српског језика и писма у службеној и јавној употреби; систем мера којим би се пружала стална и снажна подршка лекторатима српског језика у иностранству, која не би била само симболична (или мања од тога), него примерена стварним потребама;¹⁰ афирмисање чињенице да српски књижевни језик није само језик припадника српског народа него је и језик међунационалне комуникације становника Србије различите изворне говорне

⁸ Приликом откупа нових књига по конкурс Министарства предност би требало давати издањима на ћирилици, одн. то би могао бити услов за конкурсисање за откуп дела тиража нове књиге.

⁹ У таквим случајевима министарство је најпозваније да у најкраћем могућем року иницира одржавање научног скупа или конференције за штампу, емисије на телевизији и сл., у којима би најмеродавнији стручњаци аргументовано рекли о томе своју реч, уместо да се тако важна питања сензационалистички и нестручно повлаче по медијима и препричавају без познавања чињеница.

¹⁰ Пре свега, део те стратегије треба да буде стварање одговарајуће службе при министарству која би о томе водила врло интензивну свакодневну бригу, ажурирала податке, одржавала контакте, организовала све што је потребно. Српски лекторати у иностранству сада су врло често препуштени сами себи, а државна служба која би требало о томе да брине као да не постоји.

припадности, па у том смислу српски језик може представљати важан културни кохезиони фактор у друштву оптерећеном сваковрсном језички ствараном хетерогенизацијом.

Језичка политика, с друге стране, треба подстиче да у вишенационалним срединама и изворни говорници српског језика уче друге језике своје средине како би њима владали бар пасивно, ако не у извесном степену и активно.

Циљ стратегије САНУ у области језика треба да буде афирмација језика, књижевности и култура свих народа који живе у Србији, на начин који неће бити компетитиван него комплементаран и кооперативан, који ће спречавати фаворизовање или (добровољну) изолацију било ког језика или културе.

Разуме се, већина ових мера, ако би биле прихваћене, не би могла бити остварена одмах. Зато би стратегијом требало предвидети добро одмерене реалне рокове њихове реализације у складу са финансијским, кадровским, технолошким и другим могућностима, а пре свега у складу са укупном политичком стратегијом земље, ако је она уопште довољно јасно и доступно формулисана, а не двосмислено и недоречено. Многе стратегије се не остварују, или се само делимично остварују. Зато у овој стратегији, да она не би као неке друге стратегије остала само слово на папиру, треба прецизно предвидети ко је одговоран за њено остваривање у сваком њеном аспект, и ко би требало да се повуче ако било која етапа њене реализације не би била у предвиђеном року завршена.

Национална академија која јасно одреди своје циљеве у тој области и начине њиховог постизања, оствариће свој основни задатак.*

* Излагање на научно-стручном скупу „Култура: основа државног и националног идентитета” у Српској академији наука и уметности, 24. новембра 2016. године.